

УДК 811.161.2:008-047

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2024-16.26>

КОНЦЕПТУАЛЬНА СЕМАНТИКА ВЕРБАЛЬНО-РЕЛІГІЙНИХ ФОРМУЛ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Шабуніна Вікторія Віталіївна

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри іноземних мов історичного
та філософського факультетів
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8818-1541>

Лабенко Оксана Вікторівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов історичного
та філософського факультетів
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5335-3331>

У пропонованій розвідці проведено аналіз концептуальної семантики вербально-релігійних формул в англійській і українській мовах. Основним призначенням таких формул автори вважають вираження благословення, що завжди пов'язано з Богом чи іншими вищими силами, такими як святі або ангели. Для проповідницьких текстів характерна використання книжкової, церковно-релігійної лексики, яка має архаїчний або урочистий відтінок, що підкреслює святість моменту. Часто в таких формулюваннях можна зустріти фрагменти священних текстів, включаючи молитви. Вони також реалізують морально-етичні цінності, прийняті в суспільстві, та народні уявлення про добробут. Основний вербальний компонент є частиною ритуалу, починаючи від його початку і до завершення літургії. Емоційна складова таких формул, на думку авторів, важлива для встановлення позитивного зв'язку між адресантом і адресатом, спонукаючи до добрих вчинків і бажаних змін. Важливо, що ці побажання завжди мають позитивну орієнтацію, відображаючи спільні емоційні установки, спрямовані на благополуччя, здоров'я та добробут. Ці формули виступають як стимул для зміни стану адресата, використовуючи традиційні семантичні елементи, що асоціюються з добробутом і духовним здоров'ям у різних культурах та мовах.

У статті виокремлено відповідні мовні формули релігійного дискурсу, що є важливими для розуміння та аналізу структури релігійного інституту в цілому. Ці формули не лише відображають особливості мови, але й допомагають визначити, як релігійні тексти функціонують у контексті культури та релігійної практики, впливаючи на духовне життя громади та забезпечуючи взаємодію з віруючими через мову.

Ключові слова: концептуальна семантика, релігійний дискурс, благоповажання, вербальна формула, комунікативна функція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Останнім часом спостерігається постійне зростання інтересу до мовної організації, поезики та історії вивчення тексту Біблії, її стилістичної літературно-художньої структури та комунікативно-прагматичної спрямованості.

Учасники релігійного дискурсу виявляють між собою взаємозв'язок тих або інших ознак, які демонструють взаємовідносини адресанта з

його емоційним станом. Словесні образи, слугуючи засобами та концептуальним репрезентаціями, демонструють тісний зв'язок із тематичними сферами та семантичними опозиціями, актуальними для Псалмів: Бог – людина, добрі сили – злі сили, життя – смерть.

Біблійні образи є багатомірними й викликають у парафіян широкий спектр асоціацій. Їхній аналіз виявляє багатогранність, символічний сенс та взаємозв'язки між різними темами,

що представлені в релігійному та художньо-естетичному дискурсі Псалмів і Антифонів. На рівні мови ці образи включають значний масив фразеологічних словосполучень і формул, які відображають периферійні та асоціативні аспекти, актуалізовані в текстах Біблії.

Особливий інтерес викликає здатність цих словосполучень до семантичних трансформацій, які, хоча й змінюють їх асоціативний зміст, зберігають основний концептуальний посил. Ця властивість демонструє тенденцію англійської мови до аналітизму, що виявляється через адаптацію біблійної фразеології в сучасному лексичному середовищі. Формульність українського тексту Біблії є характерною рисою, яка відображає як глибоку традицію сакральної літератури, так і особливості української мови та культури. Формули в тексті Біблії слугують стилістичними й семантичними і Український текст Біблії балансує між точністю передачі оригінального змісту та естетикою української мови. Формульність тут відіграє роль не лише літературного інструменту, але й засобу духовного впливу, що робить цей текст вічно актуальним для читачів інструментами, які забезпечують єдність, впізнаваність і сакральний характер біблійного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Все більше лінгвістів звертають увагу на дослідження релігійних аспектів, які визначають основи формування релігійного дискурсу (Федишин, 2018; Савелюк, 2017; Смирнова, 2016).

Деякі українські лінгвісти активно досліджують релігійні формули, зокрема їх використання в літературі та повсякденному мовленні. Володимир Жайворонок звертається до аналізу ритуального мовлення, яке включає релігійні формули, як інструмент культурної ідентичності. Він вивчає, як ритуальні формули допомагають сформулювати концептуальні ланцюги, які зв'язують людей з сакральними елементами, такими як вода чи земля (Жайворонок, 2017).

Також важливе місце в дослідженні релігійної лексики займає робота Л.В. Умрихіної, яка аналізує роль релігійних висловів у буденному житті та їх зв'язок з християнськими цінностями в українському контексті. Вона розглядає, як релігійні формули вживаються у різних видах комунікації, підкреслюючи їхню емоційно-забарвлене значення в суспільстві (Умрихіна, 2018).

Метою нашого дослідження є намагання здійснити аналіз концептуальної семантики вербально-релігійних формул в англійській і українській мовах.

Завдання статті – уточнення образної структури релігійного дискурсу, яка реалізується через широкий спектр лексичних та стилістичних засобів, що концептуалізуються у вербальних формулах Біблійного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуалізувати область основного аксіологічного елемента релігійного вчення *faith/belief* в англійському тексті Біблії складається з двох дотичних і взаємодіючих між собою мовних структур, представлених лексичними одиницями *faith* і *belief*, що мають спільні смислові характеристики в цілому ряді контекстів релігійного змісту (*faith/belief in God, religion, truth or actuality, confident faith/belief in the truth*).

Пропонуємо розглянути деякі вербальні формули англійського та українського релігійного дискурсу.

Серед інших окремою групою можна виокремити формули, які мають семантику надання та прийняття Божої милості: (англ.) *Lord, have mercy! Lord, have mercy!* – (укр.) *Господи помилуй!, Спаси, Боже* або ж *Господи, милосердний* (Theophany, 2013).

Образна структура вербалізує важливі образи в таких формулах як: (англ.) *The Lord have mercy on us!* – (укр.) *Хай буде з нами благословення!* / (англ.) *Have mercy on him, good Lord!* – (укр.) *Змилуйся над ним, Господи!* / (англ.) *Lord have mercy!* – (укр.) *Змилуйся над нами, Боже.* / (англ.) *Have mercy!* – *Зглянься!* / (англ.) *God have mercy, Lord, protect us!* – (укр.) *Боже, помилуй, Господи, захисти нас!* (Theophany, 2013).

Окрім цього, у релігійному тексті розповсюджені образні засоби вербалізації, до яких відносяться так звані зображально-описові засоби, наприклад стійкі епітети та перифрази: (англ.) *the most High God* – (укр.) *Всевишній,* / (англ.) *King of glory* – (укр.) *Боже, Царю слави,* / (англ.) *God my exceeding joy* – (укр.) *Бог розради й потіхи моєї. Заступи, спаси, помилуй і охорони нас, Боже, Твоєю благодаттю* (Мала ектенія 1, Антифон 1, повсякденний (Пс. 91.) (Theophany, 2013).

Загалом, ця система є відкритою і складається з кількох елементів, які пов'язані між собою та доповнюють один одного. Такі структури не лише формують цілісне концептуальне поле, але й взаємодіють із багатьма іншими універсальними концептуальними сферами, такими як *«помилуй», «зглянься», «упокоїти»*. Це підтверджується прикладами з текстів літургії: (англ.) *Have mercy!* – (укр.) *Зглянься!* / (англ.) *God have mercy, Lord, protect us!* – (укр.) *Боже, помилуй, Господи, захисти нас!* / (англ.) *And may the Lord*

have mercy upon your soul! – (укр.) Нехай упокоїть Господь Вашу душу! (Theophany, 2013).

Таким чином, семантична структура та особливості вербальної репрезентації концепту «God» / «Бог» в англomовному тексті Біблії демонструють центральність цього біблійного концепту. Його універсальний, «загальнолюдський» характер поєднується з конкретними значеннями, які залежать від контексту. Концепт «God» / «Бог» у тексті Біблії розкривається у трьох основних іпостасях: *Бог Отець, Син Божий/Ісус Христос і Святий Дух*, які разом утворюють єдиний загальний концепт God / Бог. Свійкі мовні одиниці, що характеризують концепт God / Бог – have mercy on – *помилуй*, mercy upon – *упокій*, protect – *захисти* і т.п., містять виражений емоційно-експресивний компонент семантики, що підсилює їхній сакральний зміст. Інтерпретація таких фраз ґрунтується як на їхній валентності, так і на всій семантичній структурі, яка відображає глибокий духовний сенс кожної формули.

Побажання, як вербальне вираження емоцій (переживань чи станів), можна розглядати як мовні одиниці з різним ступенем зниження предметної конкретності. Залежно від рівня цієї «згаслої» конкретності та ступеня активізації семантики відношення до адресата, що передає додаткову інформацію про внутрішній світ мовця в межах емоційно-оцінного ставлення, можна виділити два типи побажань із чітко вираженою прагматичною спрямованістю: благопобажання – це побажання, у яких домінує емоційний компонент, спрямований на позитивне ставлення до адресата, злопобажання – побажання, у яких провідну роль відіграє афективний, переважно негативний компонент (Павловська, 2023).

У благопобажаннях, що виражають емоційне ставлення до адресата, завжди помітна позитивна спрямованість, яка підкреслює емоційне співпереживання та вплив доброзичливого ставлення до нього. Емоційність у цьому контексті виступає об'єднувальним чинником для почуттів, настроїв, мотивів і спонукань до добрих дій, формуючи цілісний смисловий комплекс. Наприклад, англійське God (Lord) bless you або українське Пошли вам здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та цвіт, на всячину. (Tyshchenko, I Korolyov, O Palchevska, 2021). Наведемо ще кілька прикладів: (англ.) Lord Jesus Christ, Son of God, have mercy on me, a sinner! – (укр.) Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене, грішного! / (англ.) in the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit. Amen. – (укр.) Во ім'я Отця і Сина

і Святого Духа. Амінь! / (англ.) *Hail Mary, full of grace!* – (укр.) *Богородице Діво, радуйся, благодатна Маріє!* / (англ.) Holy God, Holy (and) Mighty, Holy (and) Immortal, have mercy upon us – (укр.) *Святий Боже, Святий Крпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас.* (Ісаїя VI, 3) (Theophany, 2013).

Серед благопобажань часто зустрічаються побажання довгого життя: (укр.) *Многая літа. – may you live long!; may you have (God grant you) a long life!* / (укр.) *Маріє, Мати Божа, молися за нами.* – (англ.) *Mary, Mother of God (Ісаїя VIII, 5)* (Theophany, 2013).

Матеріал релігійних формул має особливе значення, оскільки містить тексти, які є прецедентними і визначаються повторюваними елементами в релігійному дискурсі. Ці формули не лише відображають традиційні вирази, але й допомагають створити загальну картину світу Біблії, яка передає важливі культурні, духовні та емоційні аспекти. Аналіз таких формул дозволяє зрозуміти, як вони функціонують у релігійному контексті, утворюючи зв'язок між текстами, традицією та віруючими. До останніх відносимо формули літургій. Слід зазначити, що вербальні формули на літургіях мають експресивно-емоційне забарвлення: (укр.) Христос Воскрес! Воістину Воскрес! – (англ.) Jesus resurrected! – Indeed He is risen! / (укр.) Спаси і Сохрани! – (англ.) God bless and save us! / (укр.) Боже, Україну спаси! – (англ.) Lord, Save our Ukraine! / Our Father! / (англ.) *The Lord's Prayer* – (укр.) *Отче наш!* (Theophany, 2013).

Окремою групою формул є «найменування верховних божественних істот», до яких відносяться Бог, Господь, Христос, Владика, Діва Марія, ангел, святий, з семантичною домінантою святості адресата. Прикладом є: (англ.) Mary, Mother of God, pray for us – (укр.) Свята Маріє, Мати Божа, молися за нами. Усі лексико-семантичні варіанти слова «святий» належать до однієї релігійної логіко-понятійної сфери, яка може бути представлена у вигляді такої семантичної системи: джерела святості – Бог, Всевишній, Дух, Трійця; провідники святості – Богородиця, ангели, апостоли, предтечі. Вони проповідують і втілюють святість через освячені предмети, ознаки та ритуали, такі як церква, жертвник, трапеза, свято тощо.

Семантичний варіант слова «святий» можна трактувати як «всезавершений», що має відношення до Бога. Однак у поєднанні з іншими іменами чи титулами це значення набуває конкретизації, вказуючи на певні аспекти святості або божественності, які властиві конкретним особам чи сутностям у релігійному контексті.

Тобто, в залежності від поєднання з іншими словами, «святий» може набувати різних відтінків значення, відображаючи специфічні риси або функції святості, що характеризують божественні особи чи святі постаті: (укр.) Свята Богородиця (Діва) – «має безпосереднє відношення до Бога» – (англ.) *Hail Mary, full of grace!* – (укр.) *Богородице Діво, радуйся, благодатна Маріє!* (Theophany, 2013).

Додаткові функції вербальних формул-благоповажань реалізуються в залежності від типу комунікативної ситуації (літургія, зустріч, прощання, весілля, народження дитини, та ін.).

Вербальні формули супроводжують людину протягом усього її життя, від коротких виразів побажань, таких як «рости великий» або «будь здоровий», до більш складних і розгорнутих побажань щастя. Ці формули можуть мати давню історію та глибоке значення, а деякі з них навіть стали частиною повсякденного життя, зберігаючи актуальність і до сьогодні. Наприклад, часто зустрічаються формули, що виражають побажання Божої допомоги чи вираження подяки: «*Мир вам*», «*Хай буде мир з вами*», «*Дай Боже миру*». Такі вислови є не лише побажаннями, а й закликами до божественного благословення.

Деякі вербальні формули мають глибоке релігійне підґрунтя і виражають бажання порятунку та збереження: «*Пресвята Тройце, помилуй нас!*» або «*Спаси, Боже, душі наші!*». Вони стали невід'ємною частиною культури та традиційних побажань, що мають глибоке духовне значення. Також існують формули, що виражають побажання довголіття, наприклад, «*Многая літа*». Окрім того, такі вирази, як «*Дай Боже*», з давніх часів використовуються як частина повсякденного мовлення, часто вказуючи на благополуччя і мир у житті.

Ці вербальні формули побажань зазвичай ґрунтуються на християнській системі цінностей, в якій важливе місце займають віра в Божу

допомогу та благословення. Вони охоплюють життя людини в цілому, від молитви за спасіння душі до побажань благополуччя та добробуту. Традиційні формули побажань можуть бути виявами релігійного світогляду, що утримує зв'язок між поколіннями, передаючи духовні цінності від одних до інших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, можна підсумувати, що вербальні формули є важливим елементом релігійного дискурсу, які виконують композиційну, комунікативну та сугестивну функції, і зустрічаються в початковій, середній та фінальній частині текстів. Ініціальні та фінальні формули мають на меті встановити контакт з аудиторією, передати християнські побажання благ, а також спрямовувати на духовне життя. Вони можуть бути самостійними етикетними жанрами або частинами інших текстів, виконуючи функцію побажань, пов'язаних із духовним зростанням людини. Релігійний дискурс представлений як унікальний жанр, що використовує різноманітні риторичні та стилістичні прийоми для ефективної передачі складних духовних та теологічних ідей. Окремо були розглянуті семантичні утворення, що визначають релігійний світогляд, такі як Бог, божественне творіння, благословення, святість та ін.. Ці концепти не лише відображають основні теологічні положення, але й формують соціальні та культурні ідентичності, підкріплюючи зв'язок між духовенством і вірянами, а також сприяючи соціальній когерентності через поширення етичних і релігійних цінностей.

Виявлена багатофункціональність релігійних формул робить їх важливим об'єктом для академічного аналізу в сучасній лінгвістиці та комунікативних науках. Це дослідження розширює розуміння релігійного дискурсу та відкриває нові перспективи для подальших досліджень у цій важливій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В.В. Магія слова – обрядові мовні формули на етнокультурному тлі. *Мовознавство*. 2017. № 4. С. 49–58.
2. Павловська Л. Лінгвокультурні особливості вербальних формул побажань з компонентом «земля» на матеріалі різноструктурних мов. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2023. № 20 (88). С. 49–52
3. Савелюк Наталія. Психологія розуміння релігійного дискурсу. Київ: КНТ, 2017. 400 с.
4. Смирнова М. С. Проповідь у релігійному православному дискурсі ХХ століття: лінгвопрагматичний аспект: дис. ... канд. філол. наук Київ, 2016. 271 с.
5. Умрихіна Л. В. Функційний потенціал імператива у висловленнях релігійної семантики (на матеріалі творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка). *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 49. С. 82–90. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_lingv_2018_49_16

6. Федішин М.І. Релігійний дискурс як об'єкт мовознавчих досліджень. *Науковий вісник ХДУ. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. № 2. С. 58–61.
7. Theophany Blessing of Homes. Good Shepherd Prayer Book / Богоявленське Благословення Домів. Добрий Пастир молитовник. Second edition, Ecclesia Publishing Corporation. Winnipeg, 2013.
8. Tyshchenko, O., Korolyov, I., & Palchevska, O. Cultural and Cognitive Structure of the Omen: Epistemology, Axiology and Pragmatics. *WISDOM*, 18(2), 137–151. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v18i2.476>. *Wisdom*, 2021.

REFERENCES

1. Zhayvoronok V.V. (2017). Mahiya slova – obryadovi movni formuly na etnokulturnomu tli. [The magic of words – ritual language formulas on the ethno-cultural background]. *Movoznavstvo*. № 4. S. 49–58. [in Ukrainian].
2. Pavlovska L. (2023). Linhvokul'turni osoblyvosti verbal'nykh formul pobazhan z komponentom "zemlya" na materialy riznostrukturnykh mov. [Linguistic and cultural features of verbal wish formulas with the component "earth" in different languages]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiya": Seriya "Filolohiya"*. № 20 (88). S. 49–52. [in Ukrainian].
3. Savelyuk Nataliya. (2017). Psykholohiya rozumynna relihiynoho dyskursu. [The psychology of religious discourse understanding]. Kyiv: KNT, 2017. 400 s. [in Ukrainian].
4. Smyrnova M. S. (2016). Propovid u relihiynomu pravoslavnomu dyskursi KHKH stolittya: linhvoprahamatychnyy aspekt [The Sermon in the Religious Orthodox Discourse of the Twentieth Century: the Linguistic and Pragmatic Aspect]. *dys. ... kand. filol. nauk Kyiv*, 271 s. [in Ukrainian].
5. Umrykhina L. V. (2018). Funktsiynnyy potentsial imperatyva u vyslovlennyakh relihiynoyi semantyky (na materialy tvoriv H. F. Kvitky-Osnovyanenka). [The Functional Potential of the Imperative in the Expressions of Religious Semantics (Based on the Works of G. F. Kvitka-Osnovyanenko)]. *Linhvistychni doslidzhennya*. Vyp. 49. S. 82–90. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_lingv_2018_49_16 [in Ukrainian].
6. Fedyshyn M.I. (2018). Relihiynyy dyskurs yak obyekt movoznavchykh doslidzhen. [Religious discourse as an object of linguistic research]. *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiya*. № 2. S. 58–61. [in Ukrainian].
7. Theophany Blessing of Homes. Good Shepherd Prayer Book Second edition, Ecclesia Publishing Corporation. Winnipeg, 2013. [in Ukrainian].
8. Tyshchenko, O., Korolyov, I., & Palchevska, O. Cultural and Cognitive Structure of the Omen: Epistemology, Axiology and Pragmatics. *WISDOM*, 18(2), 137–151. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v18i2.476>. *Wisdom*, 2021. [in Ukrainian].

VERBAL-RELIGIOUS FORMULAS CONCEPTUAL SEMANTICS IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Shabunina Viktoriia Vitaliivna

PhD, Head of the Department

of Foreign Languages of the Faculty of History and Philosophy

of the Educational and Research Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine

Labenko Oksana Viktorivna

PhD, Associate Professor at the Department

of Foreign Languages of the Faculty of History and Philosophy

of the Educational and Research Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine

The article analyses the conceptual semantics of verbal-religious formulas in English and Ukrainian. The authors consider the main purpose of using such formulas to be the expression of blessing, which is always associated with God or other higher powers, such as saints or angels. Preaching texts are characterised by the use of bookish, ecclesiastical and religious vocabulary that has an archaic or solemn tone, emphasising the sanctity of the moment. Often, fragments of the sacred texts, including prayers, can be found in such expressions. They also implement moral and ethical values

accepted in society and folk ideas about well-being. The main verbal component is a part of the ritual, from its beginning to the end of the liturgy. The emotional component of such formulas, according to the authors, is important for establishing a positive connection between the sender and the recipient, encouraging good deeds and desired changes. It is important that these messages always have a positive orientation, reflecting common emotional attitudes aimed at well-being, health and welfare. These formulas act as an incentive to change the addressee's state, using traditional semantic elements associated with well-being and spiritual health in different cultures and languages.

The article identifies the relevant linguistic formulas of religious discourse, which are important for understanding and analyzing the structure of the religious institution as a whole. These formulas not only reflect the peculiarities of language, but also help to determine how religious texts function in the context of culture and religious practice, influencing the spiritual life of the community and ensuring interaction with believers through language.

Key words: *conceptual semantics, religious discourse, well wishes, verbal formula, communicative function.*